СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Марин Маринов – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
Проф. д.б.н. Диана Петкова – Председател на Съюза на учените в България
Проф. д-р Атанас Атанасов – Зам. ректор „Научноизследователска дейност и развитие на кадрите“ на СА „Д. А. Ценов“
Доц. д-р Красимира Славева – Председател СУБ – клон Свищов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Атанас Атанасов
Членове:
Проф. д-р Анета Денева
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Галина Чиприянова
Full Professor Carlos Coelho, PhD
Full Professor Jan Polowczyk, PhD
Full Professor Тадија Ђукић, PhD
Assoc. Prof. Tatiana Manasterska, PhD

НАУЧНИ СЕКРЕТАРИ

Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2522-2 - Печатно
ISBN 978-954-23-2523-9 - Онлайн

СЪДЪРЖАНИЕ

ИКОНОМИКС, ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ, СОЦИАЛНО ДЕЛО

ОБЕКТ, ЦЕЛ И РЕЗУЛТАТИ ОТ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО НАЦИОНАЛНО СТОПАНСТВО
Проф. д.ик.н Росица Чобанова 7

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ЕНЕРГИЙНАТА СИГУРНОСТ
Проф. д-р Андрей Захариев, докт. Илиан Илчев 15

PARALLEL ANALYSIS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE LARGE LISTED COMPANIES FROM THE TOURISM SECTOR
Prof. Stefan Simeonov, PhD, PhD student Alexey Gudev 22

МОДЕЛЪТ ЗА АНАЛИЗ „ДЮ ПОНТ“ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ОЦЕНКА НА ДЕЙНОСТТА НА ЖИВОТОЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 32

ЗА ЛИПСВАЩАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДАНЪЧНАТА АВТОНОМНОСТ НА ОБЩИНИТЕ И МЕСТНАТА СТОПАНСКА АКТИВНОСТ
Доц. д-р Людмил Найденов 41

ВЛИЯНИЕ НА НАРАСТВАЩАТА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ЖИВОТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАЖДАНИ ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ
Доц. д-р Николай Нинов 49

ПАЗАРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОМЯНАТА НА УЧАСТИЕТО НА ОСИГУРЕНИТЕ ЛИЦА ВЪВ ФОНДОВЕТЕ ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 58

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „КАСКО НА МПС“ НА БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Доц. д-р Румен Ерусалимов 66

РОЛЯТА НА ВИСШЕТО ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ФОРМИРАНЕТО И ПОВИШАВАНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНАТА ГРАМОТНОСТ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 73

АНАЛИТИЧЕН ПРЕГЛЕД НА ТОП 10 НА HEALTHTECH СТАРТЪПИТЕ В БЪЛГАРИЯ (СПОРЕД КЛАСАЦИИТЕ НА TRACXN)
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 80

РАЗВИТИЕ И СЪСТОЯНИЕ НА ОСИГУРЯВАНЕТО В УНИВЕРСАЛЕН ПЕНСИОНЕН ФОНД В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 91

ПАЗАРЪТ НА ТРУДА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД УМЕНИЯТА НА РАБОТНАТА СИЛА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 100

СТРЕС ТЕСТ НА ПУБЛИЧНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЧРЕЗ ALTMAN'S Z-SCORE МОДЕЛ
Ас. д-р Силвия Заркова 105

АНАЛИЗ НА СТРУКТУРАТА НА СОБСТВЕНИЯ КАПИТАЛ НА БАНКОВИЯ СЕКТОР В КОНТЕКСТА НА РЕГУЛАТОРНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ БАЗЕЛ III
Д-р Беатрис Любенова 111

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР - СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Докт. Васил Василев 123

ШОКОВИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ПАНДЕМИЯТА ВЪРХУ ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА В БЪЛГАРИЯ И ЕС – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Горян Милев 131

ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ И ЕВОЛЮЦИЯ НА ДАНЪЧНАТА ОСНОВА В АГРАРНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Ивайло Здравков 141

СЪСТОЯНИЕ НА ГЛОБАЛНИЯ ПАЗАР НА НЕДВИЖИМИ ИМОТИ - ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Докт. Пламен Илиев 150

ИКОНОМИЧЕСКИ ОСНОВАНИЯ ЗА ДЪРЖАВНАТА НАМЕСА: МОДЕЛИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ И COVID-19
Докт. Станислав Младенов 159

РЕГИОНАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЯ И ДИВЕРГЕНЦИЯ НА ЦЕНОВИТЕ РАВНИЩА НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ
Докт. Цондю Цондев 169

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, АНАЛИЗ, СТАТИСТИКА

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ПРИХОДИ В ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА
Проф. д-р Атанас Атанасов 183

NEAR-EXACT DISTRIBUTIONS AND FINITE FORM REPRESENTATIONS: PROBLEMS THEY CAN SOLVE
Full Professor, Ph.D. & Hab., Carlos A. Coelho 190

НОРМАТИВНАТА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ОТНОСНО ОПОВЕСТЯВАНЕТО НА НЕФИНАНСОВА ИНФОРМАЦИЯ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА НАДЕЖДНА ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА БАНКИТЕ
Доц. д-р Венцислав Вечев 198

SUSTAINABILITY REPORTING CHALLENGES IN THE CONTEXT OF CHANGES IN ACCOUNTING LEGISLATION
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD,
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD 204

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова 211

ПРОБЛЕМИ ПРИ ОТЧИТАНЕ НА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ ПО ДОГОВОРИ ЗА СТРОИТЕЛСТВО
Доц. д-р Диана Крумова 218

COMPARATIVE ANALYSIS OF FINANCIAL INCLUSION IN ROMANIA, BULGARIA, AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH THE FINANCIAL INCLUSION INDEX OF TRADITIONAL AND FINTECH SERVICES
Assoc. Prof. Eduard Hîrbu, PhD, Hîrbu Ana 226

ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 235

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА СЕЗОННИТЕ КОЛЕБАНИЯ В ПОСЕЩЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ В ЧУЖБИНА
Доц. д-р Пламен Петков, докт. Пламена Колева 247

ДОКЛАДВАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА НА БИЗНЕСА – СЪДЪРЖАНИЕ И АКТУАЛНИ НАСОКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова 257

ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ПРИЕМА НА СТУДЕНТИ ПО АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ И ИКОНОМИКА ЗА УЧЕБНАТА 2023 – 2024 ГОДИНА В Р БЪЛГАРИЯ
доц. д-р Росица Колева 266

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОДИТОРСКИТЕ УСЛУГИ В УСЛОВИЯТА НА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 272

ОБЕЗЦЕНКА НА ВЗЕМАНИЯТА ОТ ПРОДАЖБИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Слави Генов 280

ВЛИЯНИЕ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ ВЪРХУ ФИСКАЛНАТА СТАБИЛНОСТ
Гл. ас. д-р Жельо Желев 288

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПРИЛАГАНЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИЯ СТАНДАРТ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ 9 В МУЛТИНАЦИОНАЛНИТЕ КОРПОРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Гл. ас. д-р Кирил Димитров 296

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В КОНТЕКСТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 302

НЕЗАВИСИМОСТТА НА ОДИТНИТЕ КОМИТЕТИ И ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ
Докт. Румен Гъбов 308

АНАЛИЗ НА КЛЮЧОВИ АСПЕКТИ ОТ ОРГАНИЗАЦИОННАТА СТРУКТУРА НА НАЦИОНАЛНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
Докт. Цветозария Гатева 316

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ, ПЛАНИРАНЕ, ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

DIGITAL THREAT ANALYSIS
Professor Serghei Ohrimenco DSc, Associate Professor Lucia Gujuman, PhD, Valeriu Cernei 329

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПОДБОРА НА ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Проф. д-р Галина Захариева, докт. Маргарита Николова 336

GENERATION Z IN POLAND AND BULGARIA: CORE VALUES AND LIFE PRIORITIES
Prof. UEP. dr hab. Dariusz Nowak, Assist. Prof. Aleksandar Lichev, PhD, Szymon Nowak..... 344

СЪВРЕМЕННОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МАРКЕТИНГОВИЯ ПЕРСОНАЛ – СПЕЦИФИКА И ПРОБЛЕМНИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Ваня Григорова 352

ИНТЕЛИГЕНТНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И РАБОТА В МРЕЖИ
Доц. д-р Евелина Парашкевова, Доц. д-р Маргарита Шопова..... 360

POSITIVE ASPECTS AND CHALLENGES OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS
Assoc. Prof. Natalia Marinova, PhD..... 368

УСТОЙЧИВО ВНЕДРЯВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ПРОЕКТ №: 2022-1-BG01-KA220-VET-000089399 „ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТ НА МСП В СЕКТОРА ХОРЕКА ЗА ЕФЕКТИВНО УСВОЯВАНЕ НА ЗНАНИЯ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ (HORECA 5.0)“
Доц. д-р Христо Сирашки..... 375

ИНТЕРЕСИ И МОТИВАЦИОННИ НАГЛАСИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА МЕНИДЖЪРА
Гл. ас. д-р Десислава Алексиева..... 382

РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ В СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА: ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА БИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова 388

ОСОБЕНОСТИ НА МЕЖДУЛИЧНОСТНИТЕ КОНФЛИКТИ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ И ТЯХНОТО РАЗРЕШАВАНЕ
Гл. ас. д-р Милен Динков..... 396

СЪЩНОСТ И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ
Гл. ас. д-р Юлиян Господинов..... 404

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЪТЯ НА КЛИЕНТА
Ас. д-р Стелиана Василева 412

PROTECTION OF DOCUMENT-CENTRIC SYSTEMS FROM DIGITAL THREATS
Assistant Ghenadie Belinschi 420

ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ГЪВКАВА МЕТОДОЛОГИЯ (SCRUM) НА УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Д-р Андрей Йорданов 426

ИКОНОМИКА НА ОТРАСЛИТЕ

УСТРОЙСТВО НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ – ОСОБЕНОСТИ, РЕГЛАМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ
Проф. д-р Гена Велковска 437

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 446

AN ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT CHALLENGES OF RETAIL AND WHOLESALE BUSINESSES IN UKRAINE
Prof., Doctor of Economics, Olena Khadzhynova, Assoc. Prof., Candidate of Economic Sciences, Larysa Kapranova, Ph. D., Roman Sharanov 456

НЯКОИ ПРАВНИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ ПРИ МЕНИДЖМЪНТА НА СТОПАНСКИТЕ ДВОРОВЕ
Доц. д-р Валери Велковски..... 462

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР
Доц. д-р Виолета Блажева **473**

ЕКО-ЕФЕКТИВНИ СТРАТЕГИИ
Доц. д-р Елена Йорданова **478**

INNOVATION AND INDUSTRY 5.0 – SOME CONNECTIONS AND OPPORTUNITIES
Assoc. Prof., Iskra Panteleeva, PhD **483**

OPPORTUNITIES FOR INDUSTRIAL BUSINESS DEVELOPMENT THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD, PhD Student Kalin Borisov **491**

ПРОМОТИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ДЕСТИНАЦИЯ ЧРЕЗ ДИГИТАЛНИ ИНОВАЦИИ
Доц. д-р Любка Илиева **499**

ЛОГИСТИЧНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА ФИРМАТА, ОРГАНИЗА-ЦИОННАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА АКТИВНОСТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИВОВАРНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Доц. д-р Сергей Найденов **506**

ПРОУЧВАНЕ НА РЕЛАЦИЯТА МЕЖДУ ДИГИТАЛНИТЕ УМЕНИЯ ЗА ПАЗАРУВАНЕ И РАЗПОЛАГАЕМИТЕ ДОХОДИ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Симеонка Петрова **516**

ИКОНОМИЧЕСКАТА СОЦИОЛОГИЯ В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ 21 ВЕК
Гл. ас. д-р Ваня Ганева **522**

TRANSFORMATION OF CONSUMER ONLINE PURCHASING BEHAVIOUR IN THE EUROPEAN UNION
Head Assist. Prof. Zoya Ivanova, PhD **529**

METHODS FOR GENERATING INNOVATIONS IN BULGARIAN ENTERPRISES
Head Assist. Prof. Ivaylo Kostov, Ph.D. **537**

РОЛЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 545

БАРИЕРИ ПРЕД ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ В МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докт. Виктор Маринов 551

HUMAN RESOURCES IN THE AGE OF DIGITALIZATION
PhD Student Denitsa Gharkova-Zaharieva 557

ВЛИЯНИЕ НА НАРАСТВАЩАТА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ЖИВОТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАЖДАНИ ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ

Доц. д-р Николай Нинов[1]

Резюме: *Държавите-членки от ЕС, вече са изправени пред „Гордиев възел“ – преплетен от едновременно протичащи процеси по застаряване, ниска раждаемост и увеличаване на средната продължителност на живота на европейските граждани. И трите процеса, ще се развиват динамично в бъдеще, видно от официалните прогнози на Евростат, резултатите от което ще са чувствителното увеличаване на броя на лицата, които ще се нуждаят, респективно ще потребяват дългосрочна грижа и драстичното покачване на разходите за тази цел. С други думи, системите за дългосрочна грижа на държавите-членки на ЕС, които се различават по своя дизайн, зрялост и традиции, ще бъдат изправени пред редица предизвикателства. Справянето с последните, изисква политически ангажименти, значителни инвестиции и широкоспектърни интервенции от страна на европейските и националните институции.*

Ключови думи: *дългосрочни грижи, продължителност на живота, предизвикателства, пазар на труда, формални и неформални грижи*
JEL: I31, J11, J14, J16, J18, J45
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.6

THE IMPACT OF INCREASING LIFE EXPECTANCY OF EUROPEAN CITIZENS ON LONG-TERM CARE

Assoc. Prof. Nikolay Ninov, PhD

Abstract: *EU member states are already facing a „Gordian knot“ - a tangle of simultaneous processes of ageing, low birth rates and increasing life expectancy of European citizens. All three of these processes will develop dynamically in the future, as evidenced by the official Eurostat projections, the results of which will be a significant increase in the number of people who will need, respectively consume, long-term care and a dramatic rise in expenditure for this purpose. In other words, the long-term care systems of EU Member States, which differ in their design, maturity and traditions, will face a number of challenges. Tackling the latter requires political commitment, significant investment and wide-ranging interventions by European and national institutions.*

Key words*: long-term care, life expectancy, challenges, labour market, formal and informal care*
JEL: I31, J11, J14, J16, J18, J45
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.6

[1] n.ninov@uni-svishtov.bg, Стопанска академия „Димитър А. Ценов“- Свищов

1. Въведение

В рамките на Европейския съюз, все още няма унифицирана дефиниция за дългосрочната грижа, но Европейската комисия разглежда същата като „междусекторен политически въпрос, който обединява набор от услуги за лица, които са зависими от помощ за основни дейности в ежедневието си за продължителен период от време“ (European Commission, 2008). Понятието „основни дейности от ежедневието“ обхваща самостоятелните манипулации, които човек трябва да прилага всеки ден, като къпане, обличане, хранене, придвижване и т.н. В тази връзка, замисълът на дългосрочните грижи е да се гарантира, че лицето, което не е в състояние напълно да полага само грижи за себе си, за дълъг период от време, да може да поддържа максимално най-добро качество на живот, с възможно най-голяма степен на независимост, самостоятелност, участие, лично удовлетворение и достойнство. Подходящите дългосрочни грижи, следователно са базирани на зачитане на ценностите, предпочитанията и индивидуалните нужди. Съществени техни характеристики са, че: - грижите могат да бъдат домашно-базирани, общностно или институционално предоставяни; - дефинират се като формални и неформални, в зависимост от субекта, който ги предоставя; - могат да се разглеждат като неизбежни странични ефекти от други (по-стереотипни) социални рискове, като например – старост, заболяване и инвалидност; - принадлежат както на полето на здравната система, така и на медико-социалния сектор, поради факта, че са предназначени да удовлетворяват едновременно здравните и социалните нужди; - обхвата на услугите, които би следвало да бъдат предоставяни е изключително широк.

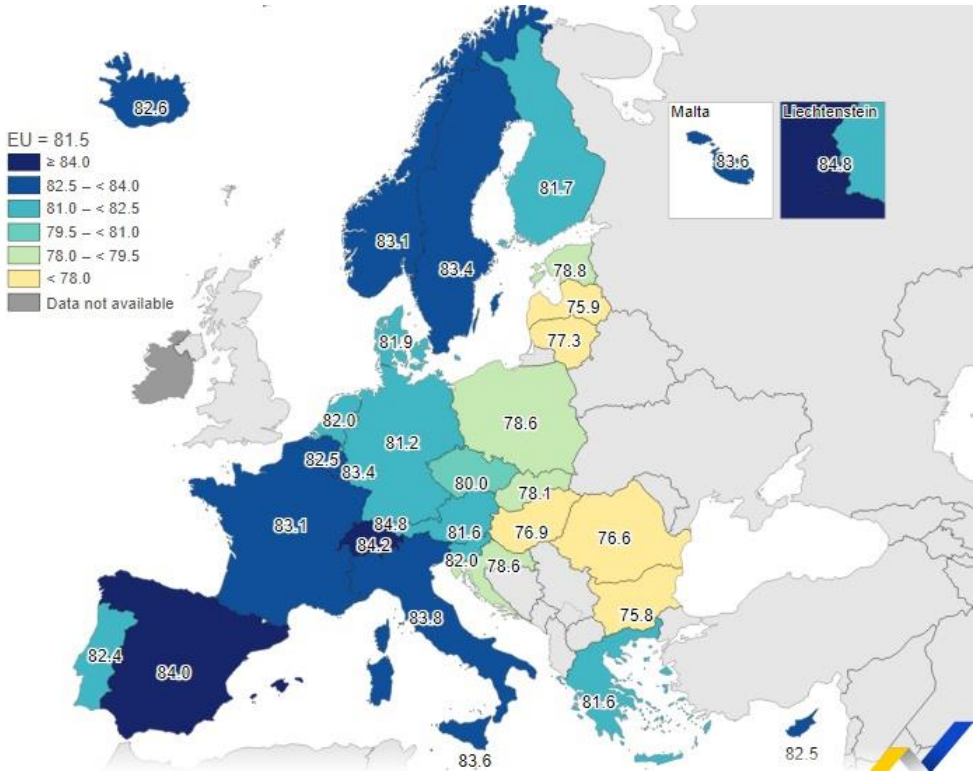
Застаряващото население в ЕС се явява ключов детерминиращ фактор по отношение на една от важните за възрастните европейски граждани социални системи – тази на дългосрочните грижи, особено що се касае до нейните бъдещи публични разходи. Комбинацията от процесът по застаряване на населението, в следствие от демографския преход – резултат от пенсиониране на голямото „baby boom“ следвоенно поколение (родено между 1946 г. и 1964 г.) от една страна, намаляването на раждаемостта – от друга и прогнозите за увеличаване на средната продължителност на живота – от трета страна, загатват за един предстоящ сериозен проблем (Нинов, 2024). Този проблем има конкретни измерения и е свързан с чувствителното увеличаване на европейските граждани, които ще се нуждаят, респективно ще потребяват дългосрочна грижа. Още повече, че е научно доказано, че обхвата на физически и/или умствени увреждания нараства драстично с възрастта (особено, когато става дума за лицата от високите възрастови групи, „80+ г.“), което в болшинството от случаите резултира в поява на зависимост от дългосрочна грижа (European Commission's Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2021). В подкрепа на казаното, прилагаме експертна прогноза на Европейската комисия, според която се предвижда „броят на

хората в ЕС, нуждаещи се от дългосрочни грижи, да нарасне от 30,8 милиона през 2019 г. на 38,1 милиона през 2050 г.“ (European Commission, 2024).

Именно последните, задават целта на настоящия научен доклад и провокират идеята за изследване на нарастването на продължителността на живот на европейските граждани (обект), и влиянието, което ще окаже върху системите за дългосрочни грижи на държавите-членки на ЕС (предмет). Тезата на разработката е, че прогнозираното нарастване на продължителността на живот в ЕС, генерира предизвикателства, които изискват политически ангажименти, значителни инвестиции и широкоспектърни интервенции от страна на европейските институции и националните системи за предоставяне на дългосрочни грижи.

2. „Продължителността на живота“ като ключова демографска промяна, засягаща европейското население

По актуални данни на статистическата служба към Европейската комисия – Евростат (Eurostat), очакваната продължителност на живота при раждане в ЕС за 2023 г. е 81,5 г., което е с 0,2 г. повече в сравнение със същото ниво от предпандемичната (COVID-19) 2019 г. – 81,3 г. (European Commission, 2023) (виж. Фигура 1).

Фигура 1. Очаквана продължителност на живота при раждане, 2023 г. (години), според прогноза на Eurostat
Източник: (Eurostat, 2024)

По детайлен поглед на статистическата информация (Eurostat, 2024), дава възможност да се очертаят следните изводи и тенденции за 2023 г.:

- в общо 15 държави, показателят „очаквана продължителност на живота“ надхвърля средната му стойност за ЕС;

- най-високи стойности на показателят „очаквана продължителност на живота“ се отчитат съответно в Испания (84,0 г.), Италия (83,8 г.) и Малта (83,6 г.);

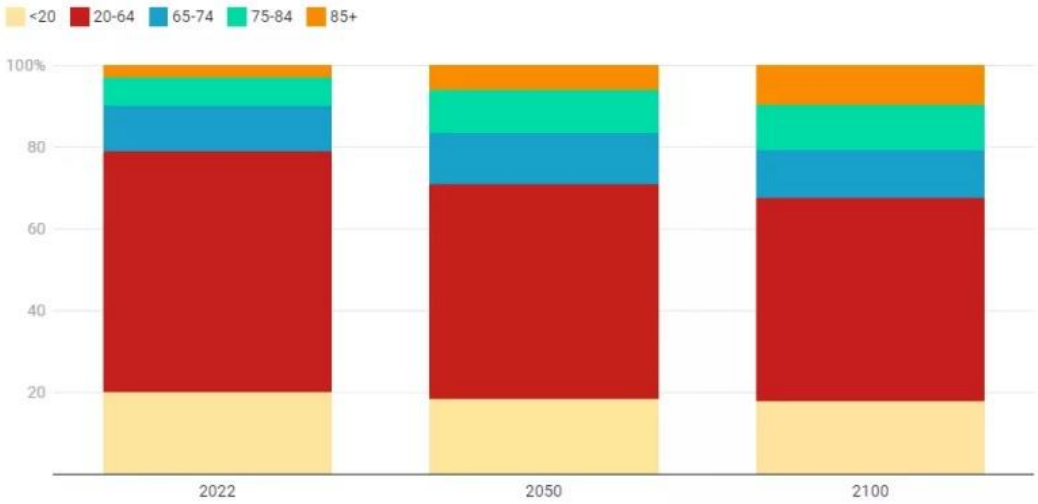
- най-ниски стойности на показателят „очаквана продължителност на живота“ се отчитат в България (75,8 г.), Латвия (75,9 г.) и Румъния (76,6 г.);

- 18 държави от ЕС (в т.ч. Белгия, България, Дания, Италия, Кипър, Латвия, Литва, Люксембург, Малта, Полша, Португалия, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Чехия, Швеция и Франция) бележат ръст по отношение на очакваната продължителност на живота през 2023 г., спрямо достигнатото равнище от предпандемичната 2019 г.[2], в 6 държави (между които Австрия, Германия, Гърция, Естония, Нидерландия, Финландия) – намалява, а в 2 държави (Испания и Хърватия) остава непроменена;

- Румъния отчита най-голямо увеличение на очакваната продължителност на живота от +1,0 г., следвана от Литва с +0,8 г. и държавите-членки – България, Чехия, Люксембург и Малта, които са с увеличение от +0,7 г. На другият полюс са държавите Австрия и Финландия, които отчитат най-сериозни намаления от –0,4 г., следвани от Естония и Нидерландия с –0,2 г.

И ако тенденциите към края на 2023 година подсказват недвусмислено посоката на процеса, а именно – покачване на продължителността на живота, то в този случай, от стратегическо значение за всички социални системи (в това число: пенсионни, здравни, за социално подпомагане, за социални услуги, за дългосрочни грижи и т.н.) се явява задачата по точното прогнозиране на бъдещите ефекти от продължителността на живота на гражданите от държавите-членки на ЕС. Констатацията, че се наблюдава ускорено застаряване на европейското население е неопровержим факт, а абсолютният брой на лицата, които достигат по-напреднала възраст, продължава трайно да нараства. Доказателство за последното твърдение са статистическите изследвания на населението, на Евростат (виж. Фигура 2), според които прогнозния възрастов състав на населението на ЕС с хоризонт 2100 г., ще претърпи сериозна промяна.

[2] Забележка - COVID-19 е причинил внезапно и временно намаляване на продължителността на живота в ЕС. Пандемията е причина за 1,2 милиона допълнителни смъртни случая през 2020-2021 г.. В резултат на това средната продължителност на живота при раждане спадна от 81,3 години през 2019 г. на 80,1 години през 2021 г. Спадът е по-рязък при мъжете, отколкото при жените (European Commission, 2023).

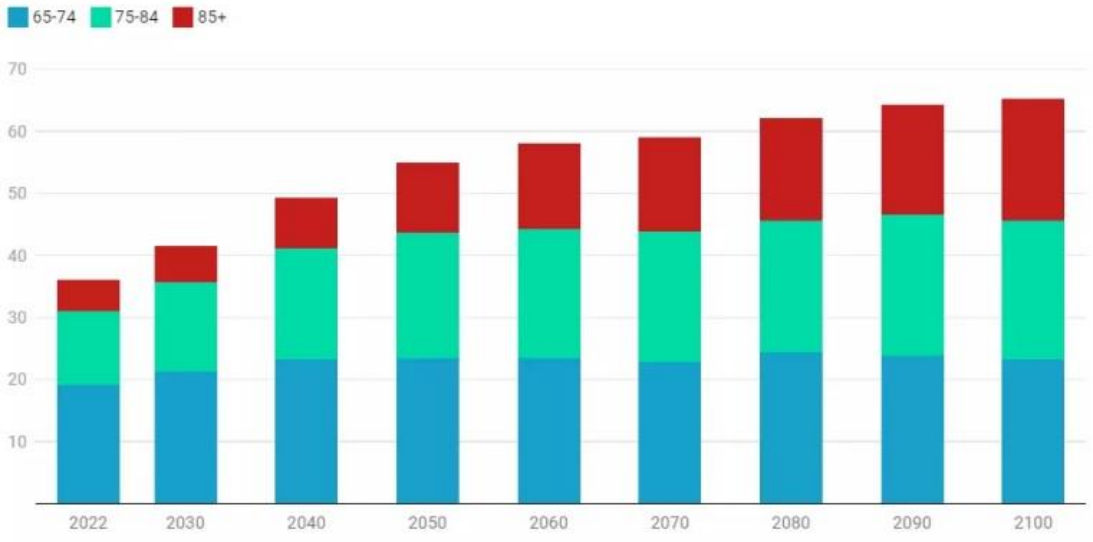

Фигура 2. Дял на населението в ЕС по възрастови групи, 2022-2100 г. (в %), според прогноза на Eurostat
Източник: (Pinkus & Ruer, 2024)

От прогнозните данни, става видно, че групата на европейските граждани на възраст „85+“ се превръща в най-бързо растящата възрастова група в общността. Статистическите данни за 2022 г. констатират, че хората на 85 или повече години са съставлявали 2,9% от населението на ЕС. Делът на тази възрастова група, прогнозно се очаква да удвои своите стойности до 2050 г. и почти да се утрои през 2100 г., достигайки приблизително 10% от общото европейско население. В дългосрочен план, прогнозираното увеличение на Коефициента на възрастова зависимост в ЕС, ще бъде детерминирано основно от нарастващия брой на възрастните европейци. Прогнозата сочи, че между 2022 г. и 2100 г., съотношението на хората на възраст „85+“ години, спрямо населението в трудоспособна възраст, ще нарасне от 5% на 19,7%, тоест с почти 15%. Въпросното прогнозно увеличение, чувствително изпреварва аналогичните процеси, протичащи сред населението в държавите-членки, във възрастовите групи „65-74 г.“ и „75-84 г.“.

На Фигура 3 е илюстрирана предстоящата значителна трансформация на пропорциите от „по-млади“ към „по-възрастни“ пенсионери. До 2100 г. всяка една от възрастовите категории над 65 години – „65-74 г.“, „75-84 г.“ и „85+ г.“, ще представлява приблизително 1/3 от всички възрастни лица, което очевидно е в пълен противовес с доминиращата към настоящия момент възрастовата категория „65-74 г.“.

В контекста на казаното до тук е важно да си отговорим на въпроса: какви ще бъдат последствията и предизвикателствата от очертаната демографска перспектива за националните системи за предоставяне на дългосрочна грижа на държавите-членки на ЕС?

Фигура 3. Декомпозиция на коефициента на възрастова зависимости, 2022-2100 г. (в %), според прогноза на Eurostat
Източник: (Pinkus & Ruer, 2024)

3. Предизвикателства пред националните системи за дългосрочни грижи на държавите-членки на ЕС

Националните системи за дългосрочна грижа, се отличават по своя дизайн, достигната степен на зрялост и развитост, и не на последно място на традиции по предоставяне на същите, отразяващи спецификите и стратегическите виждания на отделните държави в рамките на ЕС. Самият факт, че на ниво ЕС все още няма унифицирана дефиниция за дългосрочна грижа, говори сам по себе си, че очевидно съществуват различия по отношение на разбирането за нея, зад които прозират „различията в продължителността на грижите, обхванатите ползватели на услугите и често трудната за определяне граница между предлаганите медицински (здравни) и не-медицински (социални) услуги“ (Министерски съвет, 2020), отразяващи именно визираните специфики.

Независимо от посочените факти, предизвикателствата, пред които са изправени националните системи за дългосрочни грижи на държавите-членки на ЕС са сходни и по-важните от тях ще бъдат представени накратко, без да се прави опит за тяхното ранжиране по степен на важност и неотложност за справяне.

• Прогнозният брой на гражданите в ЕС, които ще се нуждаят от дългосрочни грижи, както вече бе подчертано, ще нарасне от 30,8 милиона (през 2019 г.) на 38,1 милиона (през 2050 г.), т.е. очаква се осезаем ръст от 7,3 милиона души (или 23,7%) (European Commission, 2021). Очакваното нарастване, в комбинация с паралелно протичащите демографски процеси и очертаващите се неблагоприятни тенденции по отношение промяната в семейния модел, по-високата ангажираност на пазара на труда от страна на жените и т.н., неизменно ще имат за резултат подкопаване на устойчивостта

на традиционните-действащи модели за дългосрочни грижи, разчитащи в голяма степен на лицата, полагащи неформални грижи (обичайно близки, роднини и други, които най-често са жени).

• Следващото предизвикателство, което има пряка връзка с по-горе написаното, следва да се предположи, че ще бъде привличането и подготовката на специалисти, които да упражняват професионалното полагане на дългосрочните грижи. В конкретният случай, въпросния процес не се свежда единствено до интервениране на националните пазари на труда – с цел създаване на нови работни места. То ще изисква още: законодателно регламентиране на този вид труд (отличаващ се с непривлекателността си, особено за младите хора); решаването на ключови въпроси, свързани с условията на труд и особено с ниските трудови възнаграждения, които саботират усилията за привличане и най-вече задържане на формалните работници, полагащи грижи. От друга страна, добрите условия на труд в сектора на дългосрочните грижи са необходими не само за привличане и задържане на работници, но и служат за насърчаване на равенството между половете и засвидетелстване на нужното уважение към усилията, които същите полагат. Държавите-членки на ЕС, трябва да се ангажират с развиването на подходящи програми и с улесняването на обучението по професии, свързани с дългосрочните грижи в образователни институции. Това може да стане посредством субсидиране на профилно образование и изплащане на стипендии на обучаемите в ключови специалности. Освен това, профилните програми за обучение биха могли да бъдат насочени конкретно към лица, които понастоящем са в риск от съкращения, предлагайки им реална алтернатива.

• Както вече стана ясно, европейските системи за дългосрочни грижи, предстои да отразят нарастващото търсене на услуги, което се прогнозира за следващия половин век. Последното, апропо, означава и по-големи разходи, което е в пряка връзка с обезпечаването на достатъчен финансов ресурс за предоставяне (най-вече за формалните) дългосрочни грижи, които в голяма степен се финансират от публичния сектор. Тоест, нарастването на разходите за дългосрочни грижи, неизбежно ще окаже значително въздействие върху публичните финанси на държавите от общността. В този ред на мисли, в периода между 2019 г. и 2050 г. се предвижда социалните разходи за дългосрочни грижи да нараснат от 1,7% на 2,5% от БВП (което ще ги превърне в най-бързо растящите социални разходи). Очаква се вариациите между отделните държави – вътре в рамките на ЕС да чувствителни, т.к. се отчитат значителни структурни слабости, които трябва да бъдат преодолени в спешен порядък, за което ще са нужни допълнителни инвестиции (European Commission, 2021).

• Предизвикателството свързано с подсигуряването на нужните инвестиции за целите на дългосрочните грижи в ЕС, се очертава като изключително важно, т.к. такива трябва да бъдат обезпечени за нови заведе-

ния за грижи, подходящо оборудване и за нови работни позиции. По предварителни прогнози, само до 2030 г., инвестициите в дългосрочни грижи могат да създадат допълнителни 13,6 милиона работни места в ЕС (European Commission, 2022).

• В продължение на предходното очертано предизвикателство, трябва да бъде отбелязано, че към днешна дата, не всички нужди от дългосрочни грижи са покрити и удовлетворени. Това е факт, основно поради отсъствие на осигурени услуги за дългосрочни грижи и липса на информационна осведоменост (както на национално, така и на местно ниво), частично и ограничено покритие за тях по линия на системата за социална защита, която да спомогне за покриване на разходите за този вид грижи, и да подобри незадоволителното им качество, към момента. В официалните документи на ЕС е потвърдено, че през 2019 г., само около 1/4 от европейските граждани със сериозни затруднения по отношение на нуждата от лична грижа или подкрепа в домакинските дейности са получили такава (European Commission, 2024). Към посоченият факт, може да добавим, че неравностойното социалноикономическо състояние на значителен брой европейски граждани и животът в бедни и особено – провинциални райони, също се считат за бариера за достъп до качествена дългосрочна грижа.

• Като бъдещо предизвикателство може да се дефинира и казуса, засягащ всички лица в ЕС, които полагат неформална грижа (т. нар. неофициални болногледачи). Те често биват засегнати от трудности, вариращи в голям диапазон, започващ с недостатъчен достъп до мерки за подкрепа и завършваш с невъзможност за съвместяване на дългосрочните грижи с платената заетост, която упражняват. Неоспорим факт, е че болшинството от формалните и неформалните дългосрочни грижи се предоставят от жени и се оказват на жени, което подчертава и голямото значение, което в случая има и пола (почти 90% от формалните дългосрочни грижи се изпълняват от жени) (European Commission, 2022). В този ред на мисли, се счита, че отговорността за полагане на дългосрочни грижи, дистанцира много повече жените, отколкото мъжете от пазара на труда. В доказателство на това твърдение ще посочим, че в рамките на ЕС, 7,7 милиона жени не работят поради полагане на неплатени грижи (European Commission, 2022).

• На последно място, не и по значение следва да посочим предизвикателството, което не бива да се подценява и трябва да заеме едно от първите места в дневния ред на европейските политики – подобряването на здравето на лицата в напреднала възраст чрез насърчаване на остаряването им в добро здраве. Само по този начин ще бъде постигнато ограничаване или най-малкото – забавяне на темповете на търсенето на дългосрочни грижи. Също така, „Европейските фондове трябва да подкрепят научните изследвания за лечение на когнитивните заболявания, причиняващи деменция, която се очаква да бъде значителен фактор за бъдещите нужди от дългосрочни грижи“ (Pinkus & Ruer, 2024).

4. Заключение

Видно от очертаните в предходният параграф перспективи, които се очаква да станат факт след сбъдване на демографските прогнози за нарастване на продължителността на живот на европейските граждани, системите за дългосрочни грижи в ЕС ще се изправят пред сериозни предизвикателства. В основата на успешното справяне с тях от ключово значение е да се намери точния баланс между разширяването на обхвата на дългосрочните грижи (отговаряйки по този начин на нарасналите нужди на европейското население) и обезпечаването на устойчивост на публичните финанси (без което, всички намерения ще останат нереализирани).

Използвани източници

European Commission. (2008). *Employment, Social Affairs & Inclusion: Social protection & social inclusion*. Retrieved from European Union: ec.europa.eu/employment_social/spsi/joint_reports_en.htm

European Commission. (2021). *Economy and Finance: The 2021 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070)*. Retrieved from EU: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2021-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2019-2070_en

European Commission. (2022). *EUROPEAN CARE STRATEGY: FOR CARERS AND CARE RECEIVERS.* Retrieved from EU: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/873459/CareStrategy.pdf

European Commission. (2023). The impact of demographic change – in a changing environment.

European Commission. (2024). *Employment, Social Affairs & Inclusion: Long-term care*. Retrieved from EU: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=792

European Commission's Directorate-General for Economic and Financial Affairs. (2021, May). *The 2021 Ageing Report.* Retrieved from European Union: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/58bcd316-a404-4e2a-8b29-49d8159dc89a_en?filename=ip148_en.pdf p.139

Eurostat. (2024). *Eurostat: EU life expectancy estimated at 81.5 years in 2023*. Retrieved from European Union: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240503-2

Pinkus, D., & Ruer, N. (2024). *Beyond retirement: a closer look at the very old.* Retrieved from BRUEGEL: https://www.bruegel.org/system/files/2024-06/beyond-retirement%3A-a-closer-look-at-the-very-old-9924_3.pdf

Министерски съвет. (2020). *Национална стратегия за дългосрочна грижа*.

Нинов, Н. (2024). Тенденции във възрастта за пенсиониране, в контекста на повишаващата се продължителност на живота в ес. *Пазарни и извънпазарни системни предизвикателства пред застраховането и осигуряването – теория, практика, проблеми и решения.* Свищов: АИ Ценов. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/385244666_TENDENCII_VV_VZRASTTA_ZA_PENSIONIRANE_V_KONTEKSTA_NA_POVISAVASATA_SE_PRODLZITELNOST_NA_ZIVOTA_V_ES-